

Primjer tematskog repozitorija : Hrvatski iseljenički tisak

Habjanić, Darija

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:727567>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-24**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI
Ak. god. 2023./2024.

Darija Habjanić

Primjer tematskog repozitorija: Hrvatski iseljenički tisak

Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Ana Barbarić

Zagreb, rujan 2024.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

(potpis)

Sadržaj

Sadržaj.....	iii
1. Uvod.....	1
2. Vrste repozitorija	2
2.1. Institucijski repozitoriji	3
2.2. Tematski repozitoriji	4
3. Hrvatski iseljenički tisak.....	7
3.1. Vrste objekata.....	8
3.2. Obuhvaćeno geografsko područje	11
3.3. Izvorni jezici objekata	13
4. Svrha tematskih repozitorija	15
5. Digitalizacija	17
6. Zaključak.....	21
7. Literatura.....	23
Popis grafikona	26
Sažetak	27
Summary.....	28

1. Uvod

Riječ „repozitorij“ u svojoj osnovi označava mjesto na kojem se nešto sabire, pohranjuje i čuva. Podatci koji su od određene važnosti pohranjuju se u repozitorijima kako bi se okupili na jednom mjestu i time osigurali njihovo očuvanje i olakšali njihov pronalazak i korištenje. U današnje se vrijeme repozitoriji najčešće spominju u kontekstu digitalnih repozitorija, kojima je svrha okupiti i pohraniti podatke u digitalnim oblicima. Repozitoriji su neizostavan dio pohrane i očuvanja znanja i vrijedan izvor podataka za njihove sadašnje korisnike, ali i za buduće generacije, no važnost repozitorija, a posebice tematskih repozitorija, rijetko se naglašuje.

Repozitoriji će se isprva razmotriti sa šireg stajališta prema kojem će se predstaviti i pojasniti različite vrste repozitorija s obzirom na njihovu orijentaciju, odnosno na vrstu sadržaja koji se u njima pohranjuje. Pritom će se za svaku vrstu repozitorija navesti i prikazati nekoliko primjera postojećih repozitorija kako bi se detaljnije objasnila njihova uloga i obratila pažnja na važnost postojanja digitalnih repozitorija za razvijanje i olakšavanje pristupa informacijama od strane korisnika.

Drugi dio rada usredotočit će se na digitalni repozitorij Hrvatski iseljenički tisak. Predstavit će se ideja o repozitoriju kao i razlog njegovog osnutka. Također, kroz pregled statistički obrađenih podataka o građi prisutnoj na stranicama repozitorija prikazat će se raznovrsnost tematskog repozitorija Hrvatski iseljenički tisak te predstaviti njegove funkcije. Ovaj prikaz repozitorija služiti će kao primjer uspješnog i dobro razvijenog tematskog digitalnog repozitorija te će se raspraviti razlog postojanja ovakvog repozitorija.

U zadnjem dijelu rada razmotrit će se svrha digitalnih tematskih repozitorija općenito. Predstavljanjem sustava koji uključuju veći broj različitih tematskih repozitorija naglasit će se na koji način takvi repozitoriji pomažu u akademskom razvoju, ali i važnost tematskih repozitorija za razvoj i očuvanje kulture hrvatskog naroda. Također, navesti će se i raspraviti neki od problema do kojih dolazi prilikom digitalizacije sadržaja, procesa koji je nužan za funkcioniranje i općenito postojanje digitalnih repozitorija. Usporedbom sa sustavima i ustanovama u kojima se podatci pohranjuju i čuvaju u fizičkim (najčešće papirnatim oblicima), nastojat će se naglasiti važnost digitalizacije sadržaja kao i postojanje organiziranih i dobro strukturiranih digitalnih repozitorija.

2. Vrste repozitorija

Osnovno značenje pojma „repozitorij“ kao mjesta predviđenog za pohranjivanje i čuvanje određene građe podrazumijeva i mjesta, odnosno ustanove u kojima se građa pohranjuje u fizičkom obliku kao što su knjige, časopisi, karte, novine, dokumenti u papirnatom obliku itd. Knjižnice i arhivi tradicionalne su ustanove za takav način pohranjivanja, no on podrazumijeva određene nedostatke. Glavni je problem nedostupnost sadržaja širem krugu korisništva jer knjižnice i arhivi nužno zahtijevaju prisutnost osobe kako bi se ona mogla koristiti građom. Također, fizički oblici građe s vremenom postaju sve osjetljiviji te vrlo lako može doći do oštećenja prilikom uporabe. Prema tome, javila se potreba za osnivanjem digitalnih repozitorija koji bi eliminirali probleme vezane uz pohranjivanje građe u fizičkom obliku. Bickenesse (2003) navodi kako su digitalni repozitoriji „način da ustanova ili udruženje ustanova skupe i sačuvaju intelektualne proizvode laboratorija, odjela, sveučilišta ili čak čitave discipline u on-line okruženju.“ Digitalni repozitoriji lako su dostupni korisnicima, često ne zahtijevaju plaćanje usluga korištenja njihove građe i građa pohranjena na njima može se koristiti bez rizika od oštećenja stare, vrijedne i često krhke građe. Prema Bickeneseu (2003), digitalni repozitoriji krenuli su se koristiti početkom 90-ih godina prošlog stoljeća. No, kako Allan (2009) navodi u svojoj knjizi, današnje poimanje pojma „repozitorij“ kompleksnije je nego što je bilo kada se taj pojam pojavio jer se sada više pažnje obraća „na širu i opću predanost upravljanja digitalnim materijalima što zahtijeva ne samo softver i hardver, već i politike, procese, usluge i ljude, kao i sadržaj i metapodatke.“ Drugim riječima, s razvojem svijesti o važnosti i korisnosti digitalnih repozitorija pojavila se i potreba za određivanjem pravilnog postupka digitalizacije građe s naglaskom na poštivanju autorskih prava i obukom stručnjaka u području digitaliziranja i upravljanja digitalnim sadržajem. Također, razvoj digitalnih repozitorija ujedno je i razvoj novog oblika znanosti, tzv e-znanosti koja s pomoću pružanja pristupa digitalnim podacima istraživanja i znanstvenim publikacijama, kako onima već objavljenima, tako i onima koji će se tek objaviti, podržava suradnju među znanstvenicima, a time i prijenos znanja ključnog za buduća istraživanja (Vrana, 2016). Digitalni se repozitoriji u osnovi mogu okarakterizirati kao digitalni arhivi, no oni se po svojoj svrsi, odnosno vrsti građe koja se u njima pohranjuje mogu podijeliti na dvije vrste: institucijske i tematske repozitorije.

2.1. Institucijski repozitoriji

Institucijskim repozitorijima smatraju se oni repozitoriji koji skupljaju i pohranjuju građu u digitalnom obliku koja je od određene važnosti za neku ustanovu ili skup ustanova. Često su takve ustanove obrazovne svrhe te im je repozitorij od iznimne važnosti jer pomaže njihovim korisnicima (učenicima i studentima, ali i profesorima) u olakšavanju pristupa građi potrebnoj za istraživanje ili pisanje radova. Institucijski repozitoriji sveučilišta i fakulteta djeluju u skladu s osnovnom zadaćom obrazovnih i znanstvenih ustanova, a to je širenje znanja i pružanje pristupa materijalu nužnom za istraživanja (*Online Paper Repositories and the Role of Scholarly Societies*, 2010).

No, u članku *Mrežni repozitoriji radova i uloga znanstvenih društava (Online Paper Repositories and the Role of Scholarly Societies)* koji je 2010. godine objavljen u časopisu *Educational Researcher* te u kojem su izneseni zaključci konferencije Američkog udruženja za istraživanje obrazovanja (*American Educational Research Association - AERA*) navodi se još jedan iznimno važan razlog koji objašnjava stvaranje i razvijanje institucijskih repozitorija obrazovnih i znanstvenih ustanova. Podatci pohranjeni u digitalnim repozitorijima dostupni su svim korisnicima kojima je omogućen pristup toj bazi podataka, bez obzira na to gdje se oni nalaze. Drugim riječima, korisnici, koji su najčešće studenti, ne moraju se nužno nalaziti u neposrednoj blizini fakulteta kako bi mogli pristupiti i koristiti se podacima čiji je pristup obično uvjetovan fizičkom prisutnošću. U članku je također naglašeno kako je tijekom AERA-ine konferencije posebno osvrnuta pažnja na važnost objavljivanja radova izlaganih pred studentima koji su uživo bili prisutni na fakultetu prilikom predavanja, jer je pristup informacijama i podacima predstavljenima u tim radovima ograničen na one studente koji su mogli fizički prisustvovati predavanju, dok su svi drugi studenti zakinuti za te informacije. Stoga su sudionici konferencije, među kojima su bili profesori i knjižničari sa Sveučilišta u Kaliforniji (*University of California*), Sveučilišta u Michiganu (*Michigan State University*) i Sveučilišta u Wisconsinu (*University of Wisconsin*) te pripadnici drugih obrazovnih ustanova, donijeli odluku da se takvi radovi, ali i svi radovi studenata, objave u repozitorijima navedenih sveučilišta i time postanu dostupni svima koji zanimaju informacije navedene u radovima, a koji bi iz određenih razloga ne mogu prisustvovati predavanjima. Također, članovi AERA-e zaključili su kako bi sva sveučilišta u SAD-u trebala početi primjenjivati takav način pohrane radova.

U članku se dalje navodi kako je AERA posebnu pažnju posvetila ulozi digitalnih institucijskih repozitorija fakulteta u širenju dosega sastanaka koji se održavaju na

određenom mjestu te su time ideje i zaključci izloženi na takvim sastancima nepristupačni većem broju studenata, ali i nekim profesorima. Sažeti sadržaji predavanja obično su se dijelili među prisutnima u papirnatom obliku, no to je u konačnici postao neodrživ i neprimjeren način širenja znanja jer kako je navedeno u članku *Mrežni repozitoriji radova i uloga znanstvenih društava* (2010), tradicionalni medij akademskih radova bio je papir, no doba interneta predstavilo je nove metode za dijeljenje istraživanja u razvoju, uključujući elektroničku poštu, mrežne stranice i multimediju.“ Doba interneta i pojava mogućnosti stvaranja i širenja digitalne građe podigli su svijest o važnosti olakšavanja širenja znanja među akademskim građanima i potaknuli formiranje digitalnih institucijskih repozitorija kojima se uvelike skraćuje vrijeme i smanjuje napor potreban za pronalaskom željenih informacija iz studentskih ili profesorskih radova i konferencija.

Još jedan od primjera institucijskog repozitorija, odnosno skupa nekoliko samostalnih institucijskih repozitorija je i Repozitorij kulturne baštine u digitalnom obliku u sklopu hrvatskoga projekta eKultura (Igreć i Sušac, 2023). Svrha ovog repozitorija je okupiti različite baštinske ustanove na području Republike Hrvatske i prikupiti sadržaj, odnosno građu tih ustanova u digitalnom obliku na jednom mjestu. Igreć i Sušac (2023) navode kako je središnji sustav ovog repozitorija osmišljen tako da „osigurava sigurnu trajnu pohranu digitalnog sadržaja baštinskih ustanova te nudi intuitivno sučelje za upravljanje tim sadržajem“. Time je stvoren institucijski repozitorij koji korisnicima koji su građani Republike Hrvatske približava sadržaj vezan uz kulturu njihovog naroda i osigurava im brz i jednostavan pristup do provjerenih informacija, bez potrebe da fizički odlaze u pojedinačne baštinske ustanove ili pregledavaju nekoliko različitih repozitorija. Također, građani stranih država mogu se na jednom mjestu informirati o hrvatskoj kulturi i baštini. Igreć i Sušac navode da je upravo činjenica da Središnji sustav ovog repozitorija obuhvaća svu građu na jednom mjestu ono što osigurava autentičnost digitalnih zapisa te ističu da je to od iznimne važnosti za arhivsku zajednicu. Također, karakteristika ovog repozitorija je da iako on obuhvaća sadržaj, odnosno građu nekoliko baštinskih ustanova, svaka od tih ustanova može upravljati samo svojim digitalnim zapisima što dodatno potvrđuje autentičnost i točnost digitalnog sadržaja prisutnog u repozitoriju.

2.2. Tematski repozitoriji

Tematski repozitoriji čine drugu vrstu digitalnih repozitorija. Razlikuju se od institucijskih repozitorija po tome što su tematski repozitoriji utemeljeni na određenoj temi, odnosno u tematskim repozitorijima prikuplja se građa koja se bavi istom tematikom

neovisno o tome koja je ustanova ili tijelo proizvelo tu građu. Ova vrsta repozitorija od velike je važnosti jer korisnicima olakšava pronalazak informacija temeljenih na njihovim interesima, što je ujedno i najčešći način pretraživanja podataka (Patra, 2015). Za razliku od institucijskih repozitorija, koji uz sadržaj koji je korisniku od interesa sadrže i mnogobrojnu drugu građu koju određena ustanova proizvodi, tematski repozitoriji maksimalno su prilagođeni potrebama istraživanja specifične teme te skupljanjem većeg broja tematski povezane građe na jednom mjestu korisnicima omogućuju brzo i jednostavno pretraživanje u sustavu u kojemu svi zapisi odgovaraju njihovom zahtjevu.

Primjer jednog takvog institucijskog repozitorija je web stranica *Znameniti.hr*. Na svojoj stranici navode da su portal pokrenuli Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti te njena knjižnica kao koordinator, Knjižnice grada Zagreba i Državni arhiv u Varaždinu. Kako su istaknuli, cilj tog projekta bio je „uspostaviti temelj za okupljanje i objedinjeno pretraživanje metapodataka digitalne građe hrvatskih kulturnih, umjetničkih i znanstvenih ustanova“ (Tkalec, Tot, i Daničić, 2019), odnosno sakupiti digitalnu građu hrvatskih velikana iz područja kulture, umjetnosti, znanosti i javnog života. Podatci koji se nalaze na portalu rezultat su skupljanja građe iz nekoliko različitih zbirki i repozitorija. Ovaj proces opisuje način nastanka tematskog repozitorija iz većeg broja samostalnih institucijskih repozitorija. Naime, u prvoj fazi projekta, prikupljeni su metapodaci iz repozitorija četiriju ustanova, onih koje su ujedno i osnivači ovog projekta (Tkalec, Tot, i Daničić, 2019). Zatim su se u drugoj fazi projekta priključile i mnoge druge ustanove poput: Leksikografskog zavoda Miroslava Krležje, Muzeja za umjetnost i obrt, Instituta za etnologiju i folkloristiku, Sveučilišta u Zagrebu, Centra za ženske studije, Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka i drugih. Sve navedene ustanove posjeduju vlastite repozitorije i zbirke s vrijednim podacima i građom o hrvatskim velikanima. No, osobi koju zanimaju informacije vezane uz tu temu pretraživanje svih nabrojanih pojedinačnih institucijskih repozitorija u potrazi za točno određenim željenim informacijama predstavljalo bi dugotrajan i kompliciran pothvat. Stoga je stvaranje tematskih repozitorija kao što je *Znameniti.hr* iznimno važno jer okupljanje podataka temeljenih na istoj temi korisnicima olakšava pristup istima te se time omogućuje „veća dostupnost i korištenje nekomercijalnih znanstvenih, kulturnih i umjetničkih digitalnih sadržaja istraživačima i široj javnosti.“ (Tkalec, Tot, i Daničić, 2019) odnosno približava im se tematika hrvatske kulture.

Međutim, unatoč neospornoj važnosti osnivanja i razvoja tematskih repozitorija, stručnjaci ističu da fokus ne treba biti samo na težnji za osnivanjem što većeg broja tematskih

repozitorija nego i na kvaliteti i podrijetlu sadržaja. Linda J. Henry (1980) u članku ukazuje na vrlo bitan problem do kojeg dolazi u prvim fazama osnivanja tematskih zbirka, koje su bile preteče tematskim repozitorijima. Napominje da su kroz povijest tematske zbirke, tada u analognom obliku, koje su pohranjivale papirnatu građu, kopirale postupak nabave, odnosno akvizicije građe koji su u to vrijeme provodili institucijski repozitoriji, a koji za današnje pojmove više nije, ili barem ne bi trebao biti dostatan niti prihvatljiv prilikom razvijanja tematskog repozitorija. Naime, tematske zbirke gotovo su se isključivo sastojale od „zbirke radova istaknutih i značajnih [osoba]“ (Henry, 1980). Prema tome, velika većina radova i ostale građe utemeljenih na određenoj temi nikada nisu sačuvani jer su smatrani manje važnima ili gotovo čak bezvrijednima budući da su ih stvarale osobe slabijeg imovinskog stanja ili nižeg socijalnog statusa. Takva politika prikupljanja sadržaja za tematsku zbirku odražava prevladavajuću pristranost među arhivistima, knjižničarima i povjesničarima prema pisanju povijesti moćnih i imućnih, dok su drugi izvori informacija zanemarivani. No, u prošlosti se takav pristup nije smatrao nepravednim niti pogrešnim, naprotiv, Henry (1980) ističe kako je takva politika prikupljanja građe i oblikovanja tematskih zbirki direktno pratila upute i savjete arhivske literature koja je naglašavala važnost kvalitete dokumenata i građa, te je time opravdavala i poticala prikupljanje dokumenata uglednih obitelji i istaknutih vođa. Problematičnost takvih načina prikupljanja informacija, a posljedično i takvih tematskih zbirka, leži u tome što velik dio građe koji zasigurno posjeduje iznimno važne podatke vezne uz određenu temu ne može biti priključen ostaloj građi te se time sve te informacije gube. Ipak, Henry (1980) zamjećuje kako je 60-ih godina prošlog stoljeća došlo do svojevrsne promjene u ustaljenom načinu prikupljanja građe za tematske repozitorije pa se više pažnje krenulo obraćati i na izvore koji su potjecali iz prijašnje ignoriranih i zanemarivanih grupa i društvenih slojeva. Time je porastao i sam interes za tematske zbirke kao i za ponovno istraživanje već obrađenih tema za koje se smatralo da su dovoljno istražene i dokumentirane, a za koje se kasnije otkrio velik broj dotad neobrađene građe. Prema tome, postupno se napuštalo ustaljeno načelo prikupljanja isključivo radova značajnih i imućnih za potrebe stvaranja tematskih zbirki.

Tako se u današnje vrijeme ipak nastoji provoditi politiku prikupljanja građe za tematske repozitorije koja uz radove važnih i utjecajnih osoba iz prošlosti i sadašnjosti, uključuje i prikupljanje radova onih osoba koje ne pripadaju u tu skupinu ljudi. Time se proširuje i dopunjava količina informacija prisutnih u repozitorijima te se osigurava sprječavanje zaborava bitnih podataka iz svih vrsta građe, neovisno o podrijetlu.

3. Hrvatski iseljenički tisak

Digitalni repozitorij Hrvatski iseljenički tisak primjer je tematskog repozitorija koji se, kako mu je navedeno u imenu, bavi prikupljanjem časopisa, novina, knjiga, radova i ostale građe vezane uz temu izdavačke djelatnosti hrvatskog iseljeničtva te one građe koja je sama nastala radom hrvatskih iseljenika u raznim zemljama. Građa koja se prikuplja većinom je u analognom obliku, no ona se u sklopu projekta digitalizira i pohranjuje u repozitorij, a proces digitalizacije provodi se uz suradnju s Nacionalnom i sveučilišnom knjižnicom u Zagrebu (Hebrang Grgić, 2023). Projekt Hrvatski iseljenički tisak pokrenut je 2018. godine na Odsjeku za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (Barbarić, 2021).

Projekt Hrvatski iseljenički tisak utemeljen je na sakupljanju i objavljivanju digitaliziranih publikacija čija su ciljana publika „studenti i istraživači iz područja društvenih ili humanističkih znanosti, hrvatski iseljenici i šira javnost, dakle svi oni koje iz bilo kojih razloga zanimaju teme vezane za hrvatsko iseljeničtvo ili teme obrađene i prikazane u digitaliziranim publikacijama.“ (Barbarić, 2021). Kao takav, digitalni repozitorij Hrvatski iseljenički tisak predstavlja jedinstven tematski repozitorij jer široj javnosti kao i akademskim građanima predstavlja i približava građu temeljnu na tematici koja do osnivanja repozitorija nije bila dostatno obrađena. Naime, „nakladnička djelatnost hrvatskih iseljenika iznimno je velika (...), ali nigdje ne postoji sustavan popis (bibliografija) svega što su ikada objavili Hrvati u inozemstvu“ (Hebrang Grgić, 2023). Iako je izrada kompletnog popisa sve građe hrvatskog iseljeničtva zahtjevan pothvat zbog velike količine publikacija, od kojih su neke i izgubljene ili zaboravljene, do 2022. godine u sklopu projekta Hrvatski iseljenički tisak napravljeno je nekoliko bibliografija koje su „kumulativne, tj. tekuće i retrospektivne [a] to znači da im je cilj uključiti sve publikacije koje su ikada objavljene, ali ih i neprestano nadopunjavati zapisima za novoobjavljene publikacije.“ (Hebrang Grgić, 2023). Prema tome, cilj repozitorija je postupno stvarati kompletan popis hrvatske iseljeničke publikacije.

Također, većini je građana Republike Hrvatske pristup građi nastaloj od strane hrvatskog iseljeničtva u određenoj mjeri ograničen, jer se građa koja se čuva u zemljama gdje su iseljenici otišli obično ne može pronaći na internetu u digitalnom obliku, a pristup fizičkoj građi nepristupačan je zbog velike udaljenosti zemalja. Stoga je digitalizacija te građe od iznimne važnosti. Ipak, proces digitalizacije prilično je zahtjevan zbog brojnih koraka koje je potrebno provesti, a tehnički dio postupka digitalizacije građe za potrebe repozitorija

Hrvatski iseljenički tisak odrađen je u suradnji s nekoliko ustanova među kojima je i već spomenuta NSK, ali i Središnja gradska knjižnica u Aucklandu (Hebrang Grgić, 2023). Digitaliziranoj je građi zatim osigurano mjesto na dva poslužitelja, od kojih je prva Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, a druga sam repozitorij Hrvatski iseljenički tisak „koji je uspostavljen na Dabru, središnjem Portalu za izradu i održavanje digitalnih akademskih arhiva i repozitorija pri Sveučilišnom računskom centru Sveučilišta u Zagrebu (Srce).“ (Hebrang Grgić, 2023).

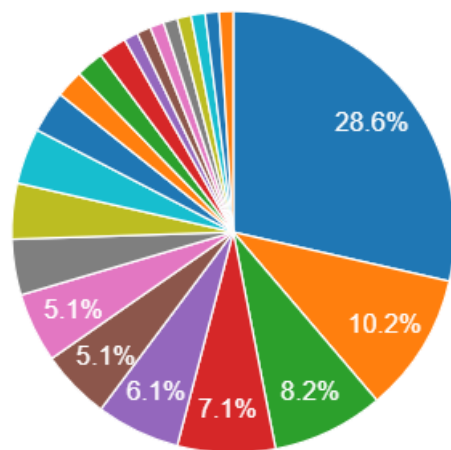
Ishodi projekta Hrvatski iseljenički tisak digitalizirane su publikacije te izrađene biografije građe vezane uz temu hrvatskog iseljeničtva u svim zemljama gdje su se kroz povijest Hrvati masovno selili, no za početak su iz praktičnih razloga prvo obrađene publikacije vezane uz Australiju i Novi Zeland (Barbarić, 2021). U svrhu organiziranja zapisa na što pregledniji i pristupačniji način, izradile su se zasebne bibliografije knjiga i serijskih publikacija, a pod serijske publikacije u repozitorij ulaze zapisi u obliku novina i časopisa te listova i letaka uz uvjet da su objavljeni s namjerom kontinuiranog izlaženja, što je bitno jer si hrvatski iseljenici često nisu mogli priuštiti objavljivanje publikacija većeg broja stranica zbog slabog imovinskog stanja (Barbarić, 2021).

Dvije su metode korištene za izradu bibliografija na projektu prva od kojih je analiza knjižničnih kataloga i publikacija kao što su knjige i časopisi, odnosno onih publikacija u kojima su se mogli pronaći podaci o izdavačkoj djelatnosti Hrvata te druga metoda koja se temelji na uključivanju zajednice (engl. *crowdsourcing*) kroz komunikaciju s hrvatskim udrugama i klubovima u Australiji i Novom Zelandu u svrhu prikupljanja „skrivenih“ podataka. (Barbarić, 2021).

Za izradu bibliografija koristi se knjižnični softver Koha koji je kao softver otvorenog tipa u skladu s načelima otvorenosti u znanosti te su bibliografije dostupne u dva formata koja uključuju on-line pretraživi oblik u Kohi i sažeti oblik u PDF formatu koji je zainteresiranim korisnicima pregledniji i jednostavniji za preuzimanje. (Barbarić, 2021).

3.1. Vrste objekata

Na repozitoriju se trenutno ukupno nalazi 98 objavljenih publikacija. Objekti se po svojoj vrsti, odnosno obliku mogu podijeliti na 22 kategorije koje su u grafikonu 1 prikazane u postocima.

Ukupan broj objekata

98

Postotak objekata u otvorenom pristupu

100.0%

Grafikon 1. Vrste objekata u repozitoriju

Kategorije uključuju:

- Ostale vrste dokumenta (28.6 % - 28 objekata)
- Autorska knjiga – Znanstvena knjiga – Ostalo (10.2 % - 10 objekata)
- Autorska knjiga – Znanstvena knjiga – Znanstvena monografija (8.2 % - 8 objekata)
- Virtualna zbirka (7.1 % - 7 objekata)
- Autorska knjiga – Ostalo – Ostalo (6.1 % - 6 objekata)
- Znanstveni rad – Izvorni znanstveni rad (5.1 % - 5 objekata)
- Znanstveni rad – Pregledni rad (5.1 % - 5 objekata)
- Ostalo – Ostalo – Ostalo (4 objekata)
- Znanstveni rad – poglavlje u knjizi (4 objekata)
- Autorska knjiga – Stručna knjiga – Ostalo (4 objekata)
- Disertacija (3 objekata)
- Urednička knjiga – Stručna knjiga – Ostalo (2 objekta)

- Urednička knjiga – Stručna knjiga – Stručna monografija (2 objekta)
- Dokumentarni (2 objekta)
- Autorska knjiga – Ostalo – Umjetničko djelo (1 objekt)
- Autorska knjiga – Stručna knjiga – Stručna monografija (1 objekt)
- Stručni rad – Stručni rad (1 objekt)
- Urednička knjiga – Znanstvena knjiga – Zbornik radova s konferencije (1 objekt)
- Znanstveni rad – Prethodno/kratko priopćenje (1 objekt)
- Izvedeni ili sastavljeni (1 objekt)
- Ostale vrste slikovnog sadržaja (1 objekt)
- Časopis (1 objekt)

Iz grafikona 1 vidljivo je da su u repozitoriju zastupljeni različiti oblici objekata, odnosno publikacija što ukazuje na raznovrsnost izvora koja je direktan rezultat različitih metoda prikupljanja izvora za izradu publikacija, a u repozitoriju se pohranjuju i znanstveni i stručni radovi nastali na samom projektu.

Također, kao što je ranije spomenuto, tematski repozitorij Hrvatski iseljenički tisak osmišljen je na temelju modela otvorenog pristupa (engl. *open access*), odnosno korisnicima je omogućen pristup publikacijama bez potrebe za plaćanjem pretplate. Tematski repozitoriji temeljeni na istom principu kao i digitalni repozitorij Hrvatski iseljenički tisak vrlo su poželjni jer kako Wolfram Hermann (2017) navodi takvi repozitoriji omogućuju neometan pristup informacijama i znanju o određenoj temi zainteresiranim korisnicima. Sustav otvorenog pristupa nastao je s nadom da će takav pristup biti rješenje za krizu uzrokovanu povećanjem cijena akademskih časopisa i njihovih digitalnih oblika koje su izdavači uveli te time prisilili korisnike na trošenje većih količina novaca ako su htjeli zadržati mogućnost pristupa akademskim člancima i drugim vrijednim izvorima (Hermann, 2017)

Prema Hermannu (2017) poskupljenje pretplata znanstvenih časopisa ali i drugih tematskih digitalnih repozitorija dovelo je do smanjenja broja korisnika pretplaćenih na te usluge, a razlog tome je slabije imovinsko stanje određenog broja korisnika koji si nisu mogli priuštiti povećane cijene. Određen postotak djelatnika zaposlenih u knjižničnoj djelatnosti tvrdio je da postavljanjem digitaliziranih kopija članaka iz pretplatom uvjetovanih časopisa u institucijske i tematske repozitorije neće narušiti ili zakinuti izdavački sustav, no visoke cijene ili pretplatom uvjetovani repozitoriji nisu posustali (Hermann, 2017).

Hermann (2017) zaključuje da je od samog početka politike otvorenog pristupa početkom 21. stoljeća mišljenje o takvom načinu pristupanja repozitorijima bilo i ostalo podijeljeno. To je rezultiralo današnjim stanjem digitalnih repozitorija gdje je određen broj repozitorija ograničen pretplatama dok su drugi potpuno besplatni i korisnicima pružaju neograničen pristup svim informacijama koje se na njima nalaze, a postoje i repozitoriji koji funkcioniraju na mješovitom principu pa se tako plaća samo pristup određenim informacijama (Hermann, 2017).

Ipak, za dobrobit korisnika i za uspješnost repozitorija najbolja je politika otvorenog pristupa kakvu poštuje i digitalni repozitorij Hrvatski iseljenički tisak jer omogućava neograničeno korištenje sadržaja repozitorija, a pritom ne diskriminira na temelju korisnikovog imovinskog stanja. Prema tome, svi koji imaju pristup internetu mogu se koristiti tematskim repozitorijem Hrvatski iseljenički tisak u njegovom punom kapacitetu.

3.2. Obuhvaćeno geografsko područje

Kako što je prije spomenuto, repozitorij Hrvatski iseljenički tisak trenutno obuhvaća samo područje Australije i Novog Zelanda. Iako je cilj projekta obuhvatiti sva područja, odnosno zemlje u kojima je zabilježena publicistička aktivnost Hrvata, takav pothvat iziskuje puno vremena te podjela na geografska područja pomaže pri postupnom ostvarenju konačnog cilja (Barbarić, 2021). Nekoliko je država na koje većina Hrvata pomisli kada se spomene tema hrvatskog iseljeničtva. Neke od njih su Argentina i druge južnoameričke države u kontekstu iseljavanja Hrvata u prošlosti, dok se u sadašnje vrijeme više spominju države poput Irske ili Švedske. Međutim, postoji više razloga zašto su baš Australija i Novi Zeland odabrani kao prvo područje prikupljanja građe unatoč svojoj udaljenosti; u tim su zemljama u velikom broju izvora zabilježeni podaci o izdavačkoj djelatnosti Hrvata u iseljeničtvu, a te su zemlje i poznate po uređenom i dobrom organiziranju hrvatskih udruga i zajednica s kojima su već postojali kontakti zbog njihove duge tradicije (Barbarić, 2021). Također nacionalni arhivi Australije i Novoga Zelanda pružaju mogućnosti jednostavnog i složenog pretraživanja pa je upisivanjem ključnih riječi, datuma ili nekih drugih podataka o građi moguće doći do informacija o tome postoji li ta građa, kako joj se može pristupiti i gdje se čuva (Hebrang Grgić, 2022). manji dio građe je već digitaliziran, no „oba nacionalna arhiva, australski i novozelandski, nude mogućnost digitalizacije na zahtjev – korisnik može naručiti

digitalizaciju gradiva koje ga zanima, a koje je pronašao u katalogu.“ (Hebrang Grgić, 2022). takva se usluga naplaćuje ovisno o količini gradiva.

U svim državama s većim brojem hrvatskih iseljenika, kroz povijest se među iseljenom populacijom postupno smanjivao broj ljudi koji tečno govore hrvatski te se stoga smanjivao i broj publikacija na hrvatskom jeziku objavljenih u tim zemljama. Može se pretpostaviti da će se isti proces nastaviti odvijati i u Australiji i Novom Zelandu stoga je iznimno važno bilo provesti terenska istraživanja u tim državama što je djelomično obavljeno 2018. i 2019. godine (Barbarić, 2017). Pri tom su postupku uvelike pomogli otprije uspostavljeni kontakti sa znanstvenicima sa sveučilišta Macquarie (*Macquarie University*) iz Sydneyja te Sveučilištu Victoria iz Wellingtona (*Victoria University of Wellington*) (Barbarić, 2021). Također, još jedan od razloga odabira ovog specifičnog geografskog područja je pretpostavka kako na njemu postoji dovoljno velika količina publikacija hrvatskih iseljenika koja ipak nije prevelika kako bi poslužila kao svojevrsan uzorak na temelju kojeg bi se mogla osmisliti i testirati znanstveno-istraživačka metodologija korištena za ostvarenje projekta Hrvatski iseljenički tisak koja bi se potom primijenila i na duga područja sa zabilježenom izdavačkom djelatnošću hrvatskog iseljeničtva (Barbarić, 2021).

Na području Australije i Novog Zelanda kroz povijest su nastajali razni oblici publikacija hrvatskih iseljenika, među kojima su i nekoliko različitih novina koje su uglavnom s izdavanjem krenule tijekom 20. stoljeća. Za lakši i pregledniji pristup novine su organizirane u dvije zbirke: virtualnu zbirku Hrvatske novine u Australiji i virtualnu zbirku Hrvatske novine u Novome Zelandu. Australska zbirka sastoji se od osam objekata, odnosno različitih novina, a to su: Dom i svijet: mjesečnik jugoslavenskih imigranata, Caritas croata: prvi hrvatski bilten u Australii, Iskra, Hrvat: vjestnik Medjudruztvenog odbora hrvatskih druztava u Australiji i New Zealandu, Napredak: list hrvatsko-srbski govorećeg naroda u Australiji, Oganj, Borba i CroExpress: hrvatski glas. Novine su izdavane na hrvatskom jeziku te su zahvaljujući tome hrvatskim iseljenicima u Australiji približavali vijesti o događajima, zakonima i općenitom životu u Australiji, no istovremenu su i objavljivale vijesti s područja Hrvatske te su time doprinijele održavanju hrvatske kulture među iseljenicima. Zbirku Hrvatske novine u Novom Zelandu čini pet vrsta novina: Bratska sloga, Napredak, Zora, Novi svijet i Vjesnik. Kao i u Australiji, novine su izlazile na hrvatskom jeziku i bavile su se tematikom hrvatskog iseljeničtva a članci objavljeni u tim novinama ne služe samo kao izvor povijesti Hrvata u Novom Zelandu, odnosno Australiji nego i o povijesti Hrvata u Hrvatskoj

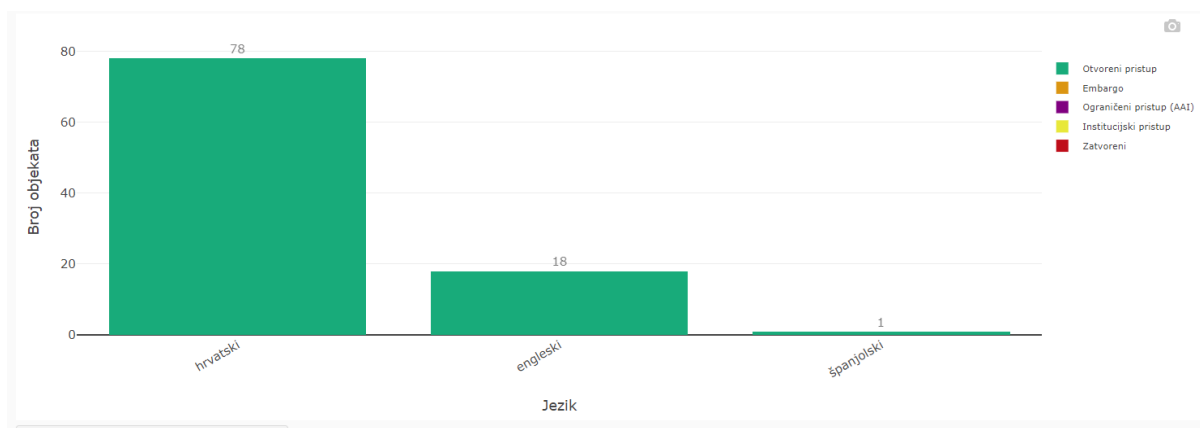
jer su zabilježili fenomen masovnog iseljavanja Hrvata zbog nepovoljnih uvjeta života u Hrvatskoj tijekom 20. stoljeća i ranije (Barbarić i Hebrang Grgić, 2022).

Navedene zbirke ne sadrže sve novine koje su ikada bile objavljivane na tim područjima. Naime, samo u Novom Zelandu od 1899. godine kada su počele izlaziti prve novine bratska sloga pa do danas izlazilo je ukupno 16 novina, od kojih je devet izlazilo u razdoblju do Prvog svjetskog rata, no neke od tih novina nisu sačuvane niti u jednom primjerku te se o njima može saznati tek iz drugih izvora (Hebrang Grgić, 2022). Ipak, zahvaljujući projektu Hrvatski iseljenički tisak novine koje su sačuvane digitalizirane su i time je osigurano očuvanje povijesti hrvatskih iseljenika u Australiji i Novom Zelandu.

Osim zbirka novina, u repozitoriju su pohranjene i zbirke knjiga. Zbirka Knjige o Hrvatima u Australiji, kao i zbirka Knjige o Hrvatima u Novom Zelandu, sastoji se od 13 objekata. Gotovo polovina knjiga u australskoj zbirci vezano je uz vjersku tematiku, a preostale pričaju o životu i problemima hrvatskog naroda u Australiji. S druge strane, knjige pohranjene u virtualnoj zbirci Knjige o Hrvatima u Novom Zelandu uglavnom se bave tematikom ranog naseljavanja Hrvata u Novom Zelandu, ali i o potomcima Hrvata te njihovoj percepciji od strane novozelandskog društva.

3.3. Izvorni jezici objekata

U skladu s podacima izraženim prilikom analize područja s kojeg potječu izvori obrađeni u repozitoriju i uzevši u obzir temu na kojoj su bazirani prikupljeni radovi očekivani su statistički podaci prikazani u grafikonu 2 o zastupljenosti jezika na kojima su izvorni tekstovi napisani. Iako je velika većina zapisa napisana na hrvatskom jeziku, broj izvora napisanih na engleskom jeziku ukazuje na naklonjenost određenog broja hrvatskih iseljenika pisanju engleskom jeziku koja će se vjerojatno povećavati u nadolazećim desetljećima. Ipak, činjenica da je većina izvora napisana na hrvatskom jeziku nije samo pokazatelj održavanja hrvatske kulture u Australiji i Novom Zelandu nego i koristan podatak za zainteresirane hrvatske korisnike kojima je zahvaljujući zapisima na hrvatskom jeziku omogućeno čitanje i razumijevanje bitnih izvora o izdavačkoj djelatnosti hrvatskog iseljeničtva bez nužnog znanja engleskoga jezika. Od prvih novina na hrvatskom jeziku koje su krenule izlaziti na Novom Zelandu 1899. godine, postupno se razvijala pisana komunikacija hrvatskih iseljenika na tom području, a sve veći broj publikacija na hrvatskom jeziku kroz 20. stoljeće ukazuje na potrebu hrvatskog iseljeničtva za informacijama na njihovom materinjem jeziku (Barbarić i Hebrang Grgić, 2020).

Grafikon 2. Izvorni jezici objekata u repozitoriju

4. Svrha tematskih repozitorija

Korisnost i praktičnost digitalnih repozitorija očituje se u porastu njihovog broja i opsega od 90-ih godina prošlog stoljeća do danas. Institucijski i tematski repozitoriji predstavljaju važan izvor informacija za akademske potrebe njihovih korisnika. Uz porast broja pojedinačnih repozitorija, javila se potreba i za sustavima koji bi okupljali veći broj repozitorija te time dodatno olakšali pretraživanje i nalaženje željenih informacija. Jedan od takvih sustava je Dabar (punim imenom Digitalni akademski arhivi i repozitoriji) u čijem je sklopu kreiran i digitalni repozitorij Hrvatski iseljenički tisak. Dabar je sustav repozitorija koji je zadužen za „uspostavu i održavanje većeg broja pouzdanih i interoperabilnih institucijskih i tematskih digitalnih repozitorija i arhiva bez troškova za (...) korisnike.“ Njegova pristupačnost i organiziranost čini ga jednim od najvažnijih takvih sustava za akademske građane u Republici Hrvatskoj. Dabar svojim korisnicima nudi pretraživanje svojih repozitorija na temelju određene ustanove, pri čemu su posebno zastupljena sveučilišta, odnosno fakulteti stoga većinu digitalne građe prisutne na dobru čine završni i diplomski radovi studenata.

Ipak Dabar svojim korisnicima nudi i drugu uslugu, a to je pretraživanje baze na temelju određene teme. Tema se može odabrati u padajućim izbornicima koji nude odabir prema području ili pak ključnoj riječi. Također, korisnik može sam upisati spomenute podatke u tražilicu te odmah dobiti velik broj rezultata s radovima na traženu temu. Upravo je ova funkcija Dabra od iznimne važnosti za studente kojima on služi kao izvor velikog broja raznovrsne i provjerene literature za pisanje ocjenskih radova. Dok su individualni institucijski repozitoriji, kao što su npr. pojedinačni repozitoriji fakulteta u Republici Hrvatskoj i pojedinačni repozitoriji baštinskih ili znanstvenih ustanova, vrijedna komponenta pružanja pristupa građi i akademskim radovima nastalima u sklopu određene ustanove, odnosno fakulteta, oni ne pružaju način za pretraživanje svih radova pisanih na određenu temu, čime se studentima i drugim korisnicima tih institucijskih arhiva otežava pronalaženje željenih informacija.

Još jedna svrha tematskih repozitorija je njihova sposobnost da korisnicima ukažu na postojanje određenih izvora za koje nikada prije nisu čuli. Emily Monks-Leeson (2011) ustanovila je kako s se povećanjem broja internetskih arhivskih mrežnih stranica, odnosno digitalnih repozitorija, povećava i vidljivost različitih oblika građe te ona u virtualnom obliku postaje svima dostupna. Također napominje kako se putem tematskih repozitorija koji su

organizirani tako da se mogu pretraživati na temelju ključnih riječi često uz vrlo malo truda i potrošenog vremena korisnicima otkrivaju takozvani zakopani zapisi kojih prosječni korisnik interneta možda inače nikada ne bi bio svjestan (Monks-Leeson, 2011). Takvi zapisi inače bi se smatrali gotovo izgubljenima i jer što je veći broj korisnika koji se zanimaju za temu i informacije zapisane u takvoj građi, a koji ju ne mogu pronaći, što je u današnje vrijeme neizmjerljivo velike količine sadržaja na internetu vrlo čest slučaj, to je manji iskorišteni potencijal tih zapisa. Stoga su tematski repozitoriji od velike važnosti upravo zato što prikupljaju i na jednom mjestu pohranjuju takvu građu te ju time otkrivaju i približavaju korisnicima.

Također tematski repozitoriji imaju svrhu i u reprezentiranju marginaliziranih skupina društva koje kroz povijest često nisu imale mogućnost sačuvati niti dijeliti informacije o svojim iskustvima (Henry, 1980). Tematski repozitoriji fokusirani na temama vezanima uz skupine definirane spolom, rasom, etničkim podrijetlom ili seksualnošću omogućuju pripadnicima tih skupina mjesto gdje će moći na objediniti izvore informacija bitnih za svoju kulturu, ali i mogućnost odlučivanja načina na koji se žele predstaviti široj javnosti. Henry (1980) ukazuje na to da su takve zbirke baš kao i skupine koje ih predstavljaju, u prošlosti bile marginalizirane i patile su od nevidljivosti u širim društvenim, a posebice u akademskim krugovima, no s razvojem svijesti o važnosti postojanja tematskih repozitorija, teme vezane uz marginalizirane skupine ljudi postale su sve popularnije. U današnje vrijeme postojanje takvih tematskih repozitorija nije više sporno, no i dalje je iznimno važno za reprezentaciju pripadnika skupina koji ih zastupaju.

5. Digitalizacija

Za postojanje i funkcioniranje bilo koje vrste digitalnog repozitorija neophodan je postupak digitalizacije. Premda se u današnje doba velik broj materijala i građe stvara u izvorno digitalnom obliku, postoji i mnogobrojna građa koju je nastala u analognom obliku, najčešće u papirnatom, tu ju je potrebno digitalizirati kako bi se ona očuvala i uspješno pohranila u repozitorij. Međutim, proces digitalizacije nije uvijek jednostavan proces. Igrac i Sušac (2023) navode kako je „digitalizacija (...) spor postupak, što nije neobično ako uzmemo u obzir stoljeća akumuliranja fizičkoga gradiva, ali se polako sve više povećava pristup kulturnomu nasljeđu u digitalnom obliku.“ To ukazuje na činjenicu da je digitalizacija središnji proces u postupku nastajanja tematskih repozitorija. S obzirom na to da je veći dio građe nastao u doba prije razvoja digitalnih oblika pohranjivanja informacija, potrebno je posvetiti puno vremena i pažnje na pronalazak fizičkih izvora i dokumenata te nastojati postupati s građom na način koji ju neće oštetiti prilikom procesa digitalizacije.

Digitalizacija je ključna i za nastajanje i razvoj repozitorija Hrvatski iseljenički tisak te se odvija u suradnji s Nacionalnom i sveučilišnom knjižnicom Zagrebu (NSK). Uz velik broj knjiga i drugih oblika izvora koji su originalno nastali u fizičkom, odnosno papirnatom obliku te ih je bilo potrebno digitalizirati kako bi se mogle pohraniti u repozitorij posebno je važno obratiti pažnju na korake koje je potrebno provesti prilikom digitalizacije, a koji uključuju izradbu kriterija odabira građe, odabir građe prema uspostavljenim kriterijima (Hebrang Grgić, 2023), a od iznimne je važnosti i obratiti pažnju na poštivanje osnovnog preduvjeta digitalizacije građe odnosno na „osiguravanje (...) potpisivanja odgovarajućih ugovora s autorima ili nasljednicima autorskog prava, što je jedan od permanentnih zadataka koji se obavljaju u sklopu Projekta HIT“ (Barbarić, 2021). „Potom je potrebno osigurati infrastrukturu za sam postupak digitalizacije - uređaje, ljude koji su osposobljeni za obavljanje tehničkog dijela same digitalizacije što uključuje izradu digitalnih inačica, provođenje OCR-a (engl. optical character recognition) i pohranu na poslužitelj.“ (Hebrang Grgić, 2023).

Poštivanje autorskih prava jedno je od najvažnijih pitanja s kojima se susreću knjižnice i arhivi, ali i digitalni repozitoriji. S porastom broja građe nastale u digitalnom obliku i sa sve većim postotkom digitaliziranog sadržaja postavlja se pitanje kako pravilno postupiti s digitalnim sadržajem i koliki je zapravo opseg autorovih prava u okviru digitalne građe. Međunarodni savez knjižničarskih društava i ustanova (IFLA) 2000. godine objavio je Izjavu

o autorskim pravima u digitalnom okruženju. To je dokument u kojemu IFLA zastupa prava knjižničnih korisnika sa stavom da „digitalno nije drugačije“ (IFLA, 2000) odnosno “podupire uravnoteženi zakon o autorskom pravu koji potiče napredak društva kao cjeline dajući snažnu i učinkovitu zaštitu interesima nositelja prava kao i razumni pristup zbog poticanja kreativnosti, inovacije, istraživanja, edukacije i učenja” (Mihalić, 2014). Dakle, prema stajalištu IFLA-e jednako je bitno osigurati poštivanje prava koja autor ili njegovi nasljednici polažu na svoje djelo kao i pobrinuti se da pristup korisnika digitalnoj građi nije prestrog kako ne bi sprječavao dijeljenje i širenje informacija te samim time i obrazovanje korisnika.

Mihalić (2014) pojašnjava kako se ograničenja koja IFLA predlaže odnose na „poticanje nacionalnih zakonodavstava da osiguraju jednak pristup elektroničkim informacijama, kao i tiskanima“ u skladu sa svojom inicijativom koja nalaže da se u današnje vrijeme digitalni sadržaj mora smatrati jednakim s tiskanim materijalom. Nadalje, Mihalić (2014) navodi kako IFLA predlaže da se djela u digitalnom formatu, bez naknade i dopuštenja, mogu javno pretraživati te privatno vidjeti i čitati na mjestu pristupa ili udaljeno te da se određeni dio razumne veličine zaštićenog djela može kopirati za znanstvene, obrazovne ili osobne svrhe. Takav pristup pitanju autorskih prava donekle ograničava prava autora u sferi digitalne građe onemogućavajući im potpunu zabranu kopiranja njihovog djela, no to je ujedno i način za sprječavanje pretjerane kontrole nad sadržajem koja onemogućuje ili otežava pristup informacijama i novim znanjima od strane korisnika.

Prilikom realizacije projekta Hrvatski iseljenički tisak osiguravanje poštivanja autorskih prava ostvarilo se „kontaktiranjem nakladnika, autora i/ili nasljednika autorskog prava (što nije uvijek jednostavno i podrazumijeva dodatna istraživanja).“ (Hebrang Grgić, 2023). Digitalizacija je provedena uz pristanak svih autora ili nasljednika prava te izdavača, među kojima su komercijalni i nekomercijalni izdavači te neki koji djeluju u Hrvatskoj, kao što su Hrvatska matica iseljenika i Naklada Bošković, a neki djeluju na području nastanka građe – to su novozelandski izdavači Opuzen Press i Dunmore Press (Hebrang Grgić, 2023).

Kako službena stranica organizacije IFLA (2000) navodi u posljednje se vrijeme sve više informacija direktno proizvodi u digitalnom obliku, dok se stariji oblici sve više digitaliziraju. S pojavom novih oblika komunikacijske tehnologije napredci u poboljšavanju pristupa informacijama sve su veći, a tehnologija „ima potencijal za poboljšanje komunikacije i pristupa za one koji su u nepovoljnom položaju zbog udaljenosti ili ekonomskih okolnosti.“ (IFLA, 2000). Izvori informacija kao što su digitalni institucijski, a

posebice tematski repozitoriji približavaju korisnicima informacije koje su im lako dostupne. Međutim, IFLA (2000) napominje je kako tehnologija ima i svojih loših strana; s neprestanim razvojem tehnologije sve je lakše uvidjeti da tehnologija ima potencijal dodatnog raslojavanja društva na one koji posjeduju dostatna financijska sredstva za plaćanje pristupa digitalnim repozitorijima, a time i digitalnom sadržaju, i na one koji ih nemaju. Stoga je iznimno važno da se u sferi digitalne građe uspostavi i održi razuman pristup djelima zaštićenim autorskim pravima, odnosno da se pokuša spriječiti ili barem maksimalno ograničiti plaćanje pristupa informacija u digitalnom obliku jer bi u suprotnom došlo do stvaranja poteškoća koje će onima koji si ne mogu priuštiti plaćanje ograničiti ili potpuno zapriječiti pristup digitalnim oblicima informacija (IFLA, 2000).

IFLA dalje navodi kako knjižnice imaju zadaću prikupljanja i čuvanja informacija te samim time posljedično rade na očuvanje kulture, stoga ustanove koje su dijelom knjižničarske i informacijske struke ne bi trebale biti ograničene ili spriječene u svome poslu zakonom o autorskim pravima, odnosno zakon ih ne bi smio sprječavati da se oslanjaju na novu tehnologiju, koja podrazumijeva originalno digitalan ili digitaliziran sadržaj, a koja služi poboljšanju tehnika očuvanja.

Dio „Stav[a] IFLA-e o autorskom pravu u digitalnom okruženju“ (2000) koji je posebno bitan za pitanje digitalnih tematskih repozitorija, koji se velikim djelom oslanjaju na digitalizaciju sadržaja kojeg su proizveli autori koji ni na koji način nisu povezani s radom repozitorija, je dio koji upućuje da bi zakonodavstvo knjižnicama, arhivima i sličnim ustanovama „trebalo dati dopuštenje za pretvaranje materijala zaštićenih autorskim pravom u digitalni format za potrebe očuvanja.“ Takav pristup digitalizaciji riješio bi probleme povezane s dobavljanjem prava od strane autora, a do kojih često dolazi različitih stavova autora ili njihovih nasljednika o korištenju djela zaštićenih autorskim pravima.

Zaključak IFLA-e (2000) na temu autorskih prava digitalnih oblika informacija je da „dijeljenje resursa igra ključnu ulogu u obrazovanju, demokraciji, gospodarskom rastu, zdravlju i socijalnoj skrbi te osobnom razvoju.“ te dodaje da dijeljenje resursa „olakšava pristup širokom rasponu informacija koje inače ne bi bile dostupne korisniku, knjižnici ili zemlji koja ih traži.“ IFLA (2000) napominje kako dijeljenje resursa, odnosno građe nije način smanjenja troškova, nego proširenja dostupnosti informacijama „onima koji iz ekonomskih, tehničkih ili društvenih razloga ne mogu imati izravan pristup informacijama.“ Stoga IFLA (2000) smatra kako je nužno do razumne mjere ograničiti autorska prava u kontekstu digitalne građe te zaključuje kako bi osiguravanje pristupa digitalnim

informacijama zaštićenim autorskim pravima, u slučaju legitimne svrhe korištenja informacija, poput proučavanja ili istraživanja, trebalo biti dopušteno prema zakonu o autorskim pravima.

Međutim, u razmatranju procesa digitalizacije fizičke građe javlja se još jedan problem. Naime, Robert Bee (2008) upućuje na to da se posljednjih godina prevelika pažnja posvećuje samom procesu digitalizacije i osiguravanja digitaliziranih oblika građe, ada se pritom ne razmišlja previše o tome je li bitno sačuvati originale oblike građe i je li vrijednost građe ista u svom originalnom, fizičkom obliku kao i u onom digitalnom. Stav da su samo informacije važne, dok medij na kojem se one nalaze nije, direktno se suprotstavlja zaključcima velikog djela humanističkih znanosti koje su pokazale da sam medij na kojemu su informacije originalno stvorene utječe na percepciju samih informacija. Bee (2008) navodi da „najsuvremenije znanju o rasi, spolu i povijesti zahtijeva sam fizički artefakt za istraživanje jer medij na kojem je autor izvorno odlučio zabilježiti određene informacije također govori nešto o samom autoru te dodaje kontekst njegovom djelu.

Iako Bee (2008) razumije kako je knjižnicama i drugim baštinskim ustanovama nemoguće spasiti i sačuvati svaki fizički oblik građe, napominje da se donošenje odluka o tome koje će se artefakte sačuvati i preformatirati, što najčešće podrazumijeva digitalizaciju, a koje će se ukloniti treba pažljivo provoditi s punim razumijevanjem važnosti izvornog fizičkog formata. S obzirom na to da dokumenti i građa općenito ostvaruje svoj puni smisao kroz međudjelovanje fizičkog oblika i apstraktnih informacija, stoga redukcija građe samo na apstraktne informacije u određenim slučajevima može pokazati nerazumijevanje artefakata s kojima se susreće i radi kao i neadekvatnu teoriju na kojoj su utemeljene odluke o očuvanju. (Bee, 2008).

6. Zaključak

Doba razvoja digitalnih repozitorija promijenilo je dotadašnje poimanje prikupljanja, pohranjivanja, očuvanja i dijeljenja informacija. Knjižnice i arhivi stoljećima su služili kao glavne ustanove za pohranjivanje građe u fizičkom obliku, no u zadnjim desetljećima prošlog stoljeća kada dolazi do ubrzanog razvoja informacijsko-komunikacijske tehnologije krenuli su se uviđati određeni problemi s takvim tradicionalnim pristupom pohranjivanju i dijeljenju informacija. Prvenstveno se javljao problem nepristupačnosti izvora korisnicima zbog fizičke udaljenosti korisnika od ustanova u kojima su izvori pohranjeni.

No s početkom digitalnog doba, uskoro su uspostavljeni i digitalni repozitoriji koji su povećali mogućnost pristupa građi. Knjižnice i arhivi i dalje imaju bitnu ulogu u očuvanju građe jer se te ustanove bave provođenjem digitalizacije stare i/ili vrijedne građe i pohranjivanjem digitaliziranih oblika u repozitorije, a također zapošljavaju i obučavaju stručnjake u području digitalizacije. Digitalnim se repozitorijima može pristupiti putem interneta te se tako pristup građi ne ograničava na one korisnike u neposrednoj blizini ustanova za pohranu podataka. S obzirom na razlog nastajanja repozitorija i na vrstu građe koja se u njemu pohranjuje digitalni se repozitoriji mogu podijeliti na dvije vrste: institucijske i tematske repozitorije. Institucijski repozitoriji usko su vezani uz ustanovu koja ih je osnovala te se tamo pohranjuju isključivo radovi, dokumenti i podaci nastali djelovanjem te ustanove ili njezinih zaposlenika. S druge strane, tematski su repozitoriji utemeljeni na sakupljanju sve građe koja se bavi nekom određenom temom, a često je prikupljen sadržaj originalno objavljen na nekoliko različitih institucijskih repozitorija, najčešće akademskih i baštinskih ustanova.

Primjer tematskog digitalnog repozitorija je i repozitorij Hrvatski iseljenički tisak koji je 2018. godine pokrenut na Odsjeku za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te mu je primarni cilj okupiti svu građu vezanu uz izdavačku djelatnost hrvatskog iseljeničtva sa svih područja gdje je ona zabilježena kroz povijest. S obzirom na to da je takav pothvat iznimno dugotrajan i težak, repozitorij se isprva fokusirao na područje Australije i Novog Zelanda, gdje je zabilježena velika aktivnost hrvatskog iseljeničtva u izdavačkoj djelatnosti i gdje je uz suradnju s tamošnjim sveučilištima i udrugama Hrvata prikupljen značajan broj jedinica građe.

Općenita je svrha tematskih repozitorija pružiti korisnicima jednostavan način za pronalaženje izvora baziranih na temi koja ih zanima te im približiti određenu građu koju je

inače teško pronaći na internetu. Također, tematski repozitoriji služe kao mjesto na kojem određene skupine u društvu, a posebice one marginalizirane, mogu objaviti i sačuvati bitne informacije o svojoj kulturi te ih podijeliti sa svima zainteresiranim.

Proces digitalizacije, koji je ključan za postojanje digitalnih repozitorija sa sobom nosi određene probleme kao što su pitanje autorskih prava i pravilno postupanje s fizičkim oblicima građe koja se digitalizira. Ipak, digitalizacija građe neophodna je osigurava očuvanje informacija, a ujedno i korisnicima olakšava pristup znanju.

Tematski repozitoriji iznimno su važni te je potrebno težiti njihovom razvoju i povećanju broja takve vrste repozitorija, naročito ako poput repozitorija Hrvatski iseljenički tisak prate politiku otvorenog pristupa te korisnicima omogućuju neograničeno pretraživanje izvora iz željenog područja.

7. Literatura

1. Allan, R., (2009), 'Managing and using digital information', *Virtual Research Environments: From Portals to Science Gateways*. Chandos Publishing, pp. 55-57.
2. Barbarić, A. (2021). 'Projekt HIT – Hrvatski iseljenički tisak', *@rhivi*, (9), str. 24-25. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/270680> (Datum pristupa: 10.07.2024.)
3. Bee, R. (2008). The Importance of Preserving Paper-Based Artifacts in a Digital Age. *The Library Quarterly: Information, Community, Policy*, 78(2), 179–194. <https://doi.org/10.1086/528888>
4. Bicknese, D. (2003). Institutional Repositories and the Institution's Repository: What is the Role of University Archives With an Institution's On-line Digital Repository? *Archival Issues*, 28(2), 81–93. <http://www.jstor.org/stable/41102081>
5. Blankenship, L., & Haines, A. (2008). The Institutional Repository: Storing and Sharing Digital Scholarship. *Art Documentation: Journal of the Art Libraries Society of North America*, 27(2), 22–25. <http://www.jstor.org/stable/27949491>
6. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. (2024). Hrvatski iseljenički tisak: statistika pogleda/preuzimanja lokacije objekata [skup podataka]. 10.07.2024. Dobljeno iz: <https://hit.repozitorij.ffzg.unizg.hr/stats/repository>
7. Hebrang Grgić, I. i Barbarić, A. (2022) 'Čuvanje kulturne baštine : novine novozelandskih Hrvata', *Hrvatska izvan domovine IV: zbornik radova predstavljenih na 4. hrvatskom iseljeničkom kongresu*, Centar za istraživanje hrvatskog iseljeničtva, Zagreb, str. 129-134. Preuzeto s: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:270:085120> (Datum pristupa: 24.08.2024.)
8. Hebrang Grgić, I. (2023) 'Digitalizirani izvori o povijesti Hrvata u Novome Zelandu : važnost međuinstitucijske suradnje i otvorenoga pristupa', *Hrvatska izvan domovine V: zbornik radova predstavljenih na 5. hrvatskom iseljeničkom kongresu*, Centar za

- istraživanje hrvatskog iseljništva, Ekonomski fakultet u Osijeku, Zagreb, str. 135-140. Preuzeto s: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:711475> (Datum pristupa: 01.09.2024.)
9. Hebrang Grgić, I. i Barbarić, A. (2020) 'Modeli komunikacije hrvatskih iseljenika u Novom Zelandu : od usmene predaje do društvenih mreža', *Medijska istraživanja : znanstveno-stručni časopis za novinarstvo i medije*, 26(1), str. 87-108. doi: 10.22572/mi.26.1.5
10. Hebrang Grgić, I. (2022) 'Mogućnosti istraživanja povijesti Hrvata u Australiji i Novome Zelandu na temelju digitalnih izvora', *Hrvatski iseljenički zbornik*, 2023, str. 151-165. Preuzeto s: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:270:258099> (Datum pristupa: 27.08.2024.)
11. Henry, L. J. (1980). Collecting Policies of Special-Subject Repositories. *The American Archivist*, 43(1), 57–63. <http://www.jstor.org/stable/40292267>
12. Horstmann, W. (2017). From collecting to connecting – the role of libraries in Open Access. In K. Söllner & B. Mittermaier (Eds.), *Praxishandbuch Open Access* (1st ed., pp. 62–74). De Gruyter. <http://www.jstor.org/stable/j.ctvbkk1cx.11>
13. Igrac, D., i Sušac, A. (2023). 'Repozitorij kulturne baštine u digitalnom obliku u okviru hrvatskoga projekta e-Kultura: središnji sustav', *Arhivski vjesnik*, 66, str. 199-212. <https://doi.org/10.36506/av.66.7>
14. Monks-Leeson, E. (2011). Archives on the Internet: Representing Contexts and Provenance from Repository to Website. *The American Archivist*, 74(1), 38–57. <http://www.jstor.org/stable/23079000>
15. Online Paper Repositories and the Role of Scholarly Societies An AERA Conference Report. (2010). *Educational Researcher*, 39(3), 266–271. <http://www.jstor.org/stable/27764592>

16. The IFLA Position on copyright in the digital environment [citirano: 2024-07-10]. Dostupno na: <http://www.ifla.org/en/publications/the-ifla-position-on-copyright-in-the-digitalenvironment>

17. Tkalec, A., Tot, M., i Daničić, N. (2019). 'Tematski portal Znameniti.hr', *Muzeologija*, (56), str. 168-172. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/238452> (Datum pristupa: 09.07.2024.)

18. Vrana, R. (2016). 'Digitalni repozitoriji znanstvenih informacija u knjižnicama visokoškolskih ustanova Sveučilišta u Zagrebu', *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 59(3-4), str. 265-300. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/187620> (Datum pristupa: 01.09.2024.)

Popis grafikona

1. Grafikon 1. Vrste objekata u repozitoriju
2. Grafikon 2. Izvorni jezici objekata u repozitoriju

Primjer tematskog repozitorija: Hrvatski iseljenički tisak

Sažetak

Rad se bavi tematskim repozitorijima, prikazanim na primjeru digitalnog repozitorija Hrvatski iseljenički tisak. Kao uvod u temu objašnjeno je djelovanje digitalnih repozitorija općenito i razmotrene su i uspoređene različite vrste digitalnih repozitorija, od kojih jednu vrstu čine i tematski repozitoriji, te je na primjerima postojećih repozitorija objašnjena njihova uloga. Rad je usredotočen na analizu digitalnog repozitorija Hrvatski iseljenički tisak kao primjera tematskog repozitorija. Kao elementi promatranja uzeti su razni parametri prisutni u ovom repozitoriju kao što su: ukupan broj objekata te broj pojedinačnih vrsta objekata, jezici i razlog odabira Australije i Novog Zelanda kao područja prikupljanja građe. Prikupljeni podatci koristit će se u svrhu predstavljanja zadaće i ciljeva repozitorija Hrvatski iseljenički tisak te kao primjer izgleda i svrhe tematskih repozitorija općenito. Također, razmotrit će se problematika digitalizacije, procesa nužnog za postojanje digitalnih repozitorija. Cilj ovog rada prikazati je važnost digitalnih tematskih repozitorija, te naglasiti njihovu svrhu u akademskom okruženju, ali i na širem društvenom području.

Ključne riječi: repozitorij, tematski repozitorij, iseljeništvo, digitalizacija

En example of a subject-based repository: Croatian Emigrant Press

Summary

This paper deals with the topic of subject-based repositories, shown on the example of the digital repository of the Croatian Emigrant Press. As an introduction to the topic, the operation of digital repositories in general was explained and different types of digital repositories were discussed and compared, one type of which is subject-based repositories, and their role was explained using examples of existing repositories. The paper is focused on the analysis of the digital repository of the Croatian Emigrant Press as an example of a subject-based repository. Various parameters present in this repository were taken as elements of observation, such as: the total number of objects and the number of individual types of objects, languages and the reason for choosing Australia and New Zealand as the area of material collection. The collected data will be used for the purpose of presenting the task and goals of the Croatian Emigrant Press repository and as an example of the appearance and purpose of subject-based repositories in general. Furthermore, the issue of digitalization, a process necessary for the existence of digital repositories, will be considered. The aim of this paper is to show the importance of digital thematic repositories, and to emphasize their purpose in the academic environment, but also in the wider social field.

Key words: repository, subject repository, emigration, digitalization